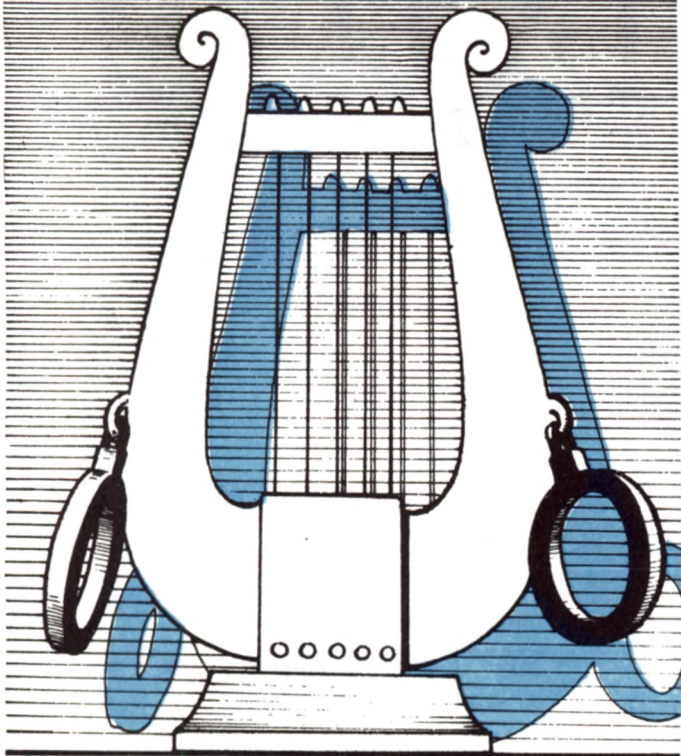

Антоніс
САМАРАКІС

ПАСПОРТ

ОПОВІДАННЯ

З новогрецької переклав
Анатолій ЧЕРДАКЛІ

Він узяв поштовий набір, відірвав чотири аркуші, згорнув їх книжечкою і сколов на згині шпильками. Перший аркуш став обкладинкою, і на його звороті він написав авторучкою: «ПРІЗВИЩЕ» (великими друкованими літерами), «ІМ'Я» (великими друкованими літерами), «Ім'я батька» (малими літерами), «Ім'я дружини» (відразу зазначив: «Неодружений»), «Національність», «Місце й дата народження», «Рід занять», «Колір очей» (на хвилюк задумався, пригадуючи, які вони в нього, й написав: «Карі»).

Під особовими даними накреслив чотирикутник, а в ньому намалював обличчя — своє, звичайно. Нижче написав: «Фото власніка».

Потім перегорнув сторінку й вивів: «Дійсний у всіх країнах світу протягом п'яти років на необмежену кількість поїздок із поверненням».

Згорнувши цю книжечку, написав на аркуші, що правив за обкладинку, знову великими друкованими літерами, тільки ще більшими, ніж раніш:

ПАСПОРТ

Скінчивши роботу, замилювався своїм творінням.

— Непогано! — сказав голосно, мовби звертався до когось глухуватого. Але в кімнаті він був сам. І чув прекрасно.

Книжечку він закрив у чорну шкіряну оправу для паспорта, куплену вранці. Можна було взяти й дешевшу — пластикову або ледеринову, а не шкіряну, значно дорожчу. Та йому впала в око саме ця оправа, і він придбав її, не роздумуючи. Зрештою, це ж для його першого паспорта — то хай уже буде шкіряна! Для першого в житті — у п'ятдесят один рік! — паспорта.

Так, це перше він мав одержати паспорт, бо вперше й загорівся бажанням поїхати в туристську подорож за кордон. Просто-таки революційна ідея, щось цілком нове в його сірому животинні, у цьому розміреному житті, чітко поділеному на дві частини: з одного боку — дім, з другого — «Шляхетність». (Корпорація «Шляхетність». Виробництво мийних засобів.)

Центральна контора «Шляхетності», помічник бухгалтера. У нього нема «необхідних даних», вищої освіти, отож його й «заморозили» на найнижчому щаблі службової кар'єри. «Заморожена» й платня. А він уже двадцять три роки вірою й правдою служить «Шляхетності». Але тепер головне те, що завтра вранці у нього в кишені буде паспорт — ні, не просто в кишені, він одразу закладе його в чорну шкіряну оправу, щоб не пошкодився. А післязавтра, у середу, двадцять шостого травня, о десятій сорок ранку, виліт...

До подорожі все готове, і під три чорти «Шляхетність»! Під три чорти майже на цілий місяць, аж до кінця його законної відпустки. Так, усе вже готове, бракує лише паспорта. Він задалегідь подав прохання, але сталася затримка через податкову інспекцію. Треба було спершу залагодити справи з податками, дрібні формальності: він мав одержати довідку, що все гаразд, і аж тоді подавати прохання на паспорт. А в інспекції кудись запропала його картка й оце тільки недавно знайшлася. І сьогодні вранці він пішов до паспортного відділу й залишив заяву разом з двома невеличкими фотокартками «нейтрального тону» (так було зазначено в письмовій інструкції, яку дали йому за кілька днів перед тим). Процедура дуже проста: вранці подаєш прохання, а наступного ранку одержуєш паспорт.

Ідея про подорож спала йому на думку якихось три тижні тому. Поїхати за кордон! Що йому заважає? Отже, вирішено: в мандри, побачити світ. Походити по інших дорогах, підставити чоло іншим вітрам, зрештою, розім'яти кістки...

Сьогодні понеділок. Вечір. Він у себе вдома. На сьомому поверсі багатоквартирного будинку. «Квартира одинака» — невеличка кімната, тісний коридор, маленька кухонька.

Звідусіль на нього дивляться рекламні плакати, яких він набрав у різних туристичних бюро. Кольорові, виготовлені офсетним друком, вони будять уяву безліччю знімків і кличуть його в мандри з усіх боків: він попришпилював їх кнопками до стін, обліпив ними шафу, шибки, столик, що править і за обідній, і за письмовий, чималенько понаклеював їх липкою стрічкою і на стелю, щоб розглядати, навіть лежачи горілиць у ліжку.

Уже північ. Точніше, початок на першу. Вісім годин відділяють його від паспорта. Завтра о восьмій ранку — ні, це вже не завтра, а сьогодні, — він буде цілком готовий до подорожі. Найперше й найголовніше — паспорт, потім сіра пластикова валіза, яку він придбав спеціально заради цієї події, новий блейзер, дуже модерний, кольору морської хвилі, зі срібними гудзиками, темно-сірі штани із закатами (ти ба, знову ввійшли в моду закоти!), темно-голуба батикова сорочка з білим геометричним малюнком, краватка з тієї самої тканини і з таким самим малюнком, чотири комплекти білизни — майки та плавки чотирьох різних кольорів: вогненно-червоного, лимонно-жовтого, бузкового й чорного. З нагоди подорожі покупки просто революційні, особливо плавки — адже він завжди носив традиційні підштанки на гудзиках. Та коли вже він, геть захмелений передчуттям подорожі, мовби заново народився на світ і почувается свіжим, як ніколи, то хіба можна обійтися без модерних плавок?

Минає година за годиною, а він і не думає спати. Бо хіба йому зараз до сну? Він місця собі не знаходить. Міряє кроками кімнату, раз у раз відчиняє й зачинає вікно, знов і знов обдивляється рекламні плакати й нарешті згадує, що досі нічого не їв. Ще від учорашнього вечора й рйсків в роті не мав. Сьогодні вранці — кава, невдовзі по тому — знову кава, ото й усе. До обіду так натомився, що не було сили навіть піти десь попоїсти. Він і не зчувся, як сплив час, а обидва ресторани в його кварталі зачинаються о пів на дванадцятую, тож тепер уже надто пізно. Лишається заглянути в холодильник, цілком можливо, що там знайдеться якесь яйце чи консерви... Еге! Тільки баночка гірчиці та кілька лимонів.

Він повертається до кімнати, відчиняє шафу, дістає блейзер кольору морської хвилі, темно-сірі штани, батикову сорочку, набір краваток... Роздягається догола,

натягує бузкову майку, бузкові плавки... У шафі, з внутрішнього боку дверцят, велике, на повний зріст, дзеркало.

«Ти ба, як пасує мені бузковий колір! Ніколи б не подумав... — Хвилинку він стоїть перед дзеркалом. — Ох і стомився ж я! — Уже кілька місяців, як у нього геть пропав апетит. — Але я відчуваю, що в подорожі наберу кілограмів зо два. Звичайно, мало б бути навпаки, адже я весь час рухатимусь. Але зі зміною обстановки в мене з'явиться й апетит, і, як наслідок, я більше здобуду, ніж утрачу».

Він бачив своє праве плече — як завжди, чомусь опущене, — рубець на правому коліні, який лишився від удару носакон ще в дитинстві, коли він мав років дванадцять-тринадцять і грав у футбол у своєму та в сусідніх кварталах. Хлопчаки розмітили якусь незабудовану ділянку, і не минуло дня, щоб по обіді — а по обіді уроків у школі не було — вони не затіяли гри. Траплялося, що й уранці він забував про уроки... Я — «Боротьба»! — так гордо він називав себе в ті часи. Фанатичний уболівальник «Боротьби». Це була його команда, улюблена, уславлена. Майже щороку в першості країни перемагала «Боротьба». І в останньому матчі першості майже щороку зустрічалися «Боротьба» й «Тайфун», бо серед решти команд, які брали участь у змаганнях, найсильніший був «Тайфун».

Що й казати, хлопчики — він сам та його друзі, віддані всім серцем «Боротьбі», — не могли назвати команду свого кварталу інакше, ніж «Боротьба». А їхні супротивники, такі самі хлопчики, охрестили свою «Тайфуном». І ті, й ті, заощадивши кишенькові гроші, придбали собі форми, мов дві краплі води схожі на ті, що їх носили гравці з дорослої «Боротьби» й дорослого «Тайфуну». І на футбольних полях своїх кварталів міні-«Боротьба» й міні-«Тайфун» влаштовували змагання на міні-першість.

А обидві дорослі команди, «Боротьба» і «Тайфун», ще й досі лишалися основними претендентами на перше місце. Два вічні суперники. Але він уже не грав центральним захисником ні в своєму, ні в сусідньому кварталі. І все ж, коли десь заходила мова про футбол, він намагався вставити й своє слово, заявляючи: я — «Боротьба»!

Але з часом він перестав утручатися в такі розмови. Минали роки, і він усе більше замикався в собі, не бажаючи відкриватися людям.

І ось сьогодні ввечері, стоячи перед дзеркалом на дверцятах шафи, він кинув погляд на праве коліно, на рубець від удару суперника, який не вцілів по м'ячу. То був невинуватий слід минулого, далекого минулого, тієї пори, коли він ще грав у футбол, — пори дитинства.

Потім, у бузковій майці й бузкових плавках, розкинувшись у полотняному дачному кріслі, він жадібно вп'явся очима в рекламні плакати... Там, у кріслі, його й здолав сон. Він і не помітив, як заснув. А помітив лиш те, що вже подорожує за кордоном. Подорожує... Міняє літаки, виходить з одного, простує до іншого, залишає цей, поспішає до того, безліч разів пересідає з літака в літак просто в повітрі, ловить їх, кусає, а потім жує. Подорож таки повернула йому апетит, його сподівання справдилися, він ось навіть літаки трощить, як за себе кидає. То цілий фюзеляж укладе, то якусь особливо привабливу частину, крило або кабіну, чи там хвіст або колесо. Він виявив, що колеса куди ніжніші від крил, хоч і не такі смакові. А загалом найсмачніший шматочок у фюзеляжі — це авіопілот. І нарешті він помічає, що вже не спить. Живіт у нього страшенно здутий. Він підводиться, йде до холодильника, вибирає два соковиті лимони, видушує з них сік... При розладі шлунка це саме те, що треба...

— Вам паспорта немає!

Він нічого не розуміє. Дивиться на службовця, що кинув йому в обличчя ці слова. Оглядається на вагітну жінку, яка стоїть одразу ж за ним. Озирається на решту людей у черзі.

Вівторок, двадцять п'яте травня. Паспортний відділ.

— Вам паспорта немає! — вдруге гукає до нього службовець. — Немає і не буде!.. До того я ось бачу, тут зазначено, що вам слід негайно з'явитися — підкреслюю: негайно! — до УДЕГ.

Його ніби струмом пронизало. Він остовпів. Вагітна жінка злякано глянула на

нього. Її очі, каламутні від вагітності, стали ще каламутніші. Помітивши це, він стривожився за неї й подумав: «Ще скине тут, чого доброго!»

А тим часом уся черга розглядає його. Німо, але промовисто.

— Вас позначили хрестиком, пане! — провадить службовець. — УДЕГ поставив хрестик, розумієте? У списку, який ми щодня по обіді надсилаємо до УДЕГ на контроль, проти вашого імені поставлено хрестик. А це означає...

У нього все пливе перед очима. А службовець, зловтішно усміхаючись, шпигає його з садистським завзяттям:

— Я ж вам сказав, пане: ви повинні негайно з'явитися до УДЕГ. То чого ви ще хочете? Може, вам розшифрувати це скорочення? УДЕГ — це Управління дезінфекції емоцій у громадян.

Вівторок, двадцять п'ять травня. Ніч. Його кімната.

Пополудні він усе анулював. Квиток на літак, брону в готелях... У барі він трохи оговтався і, виснажений морально й фізично, зателефонував до туристичного бюро й сказав, що відмовляється від його послуг.

— Дуже шкода, але з незалежних від мене причин... З незалежних від мене причин я не можу вирушити завтра. Тобто ні завтра, ні позавтра, ні будь-коли... Прошу вас, анулюйте квиток, анулюйте все.

— Ну що ж! — відповів службовець. — Коли ви так бажаєте, ми не заперечуємо... Але що сталося?

Він хвилю помовчав, потім сказав:

— Сталося так, що я не маю паспорта. Мені заборонено мати паспорт.

І коли б службовець не урвав розмову, кинувши трубку, він додав би приблизно так:

«Я не маю права мати паспорт, бо УДЕГ визнав мене за небезпечного елемента!»

Ці слова — небезпечний елемент — він побачив уранці. Написані великими літерами, жовтим фломастером. На його справі в УДЕГ. Хто б міг подумати, що там є його справа. Його особова справа.

Вийшовши з паспортного відділу, він заходився ловити таксі. Одинадцятиповерхова будівля УДЕГ стоїть у протилежному кінці міста. Вільного таксі знайти не вдалося.

Його охопила тривога. Недарма ж таки на нього дивилися з острахом, з підозрою всі, хто стояв у черзі за паспортами, — і ота вагітна жінка, й решта. Вони раптом побачили в ньому одного з тих, кого взяла на око Система. Всюдисуща Система, повз чію увагу не проходить ніхто й ніщо. Вже багато років минуло відтоді, як вона захопила владу, утвердила своє правління і, сама назвавши себе Системою, взяла все під свій контроль. Вона розгорнула широку мережу надтаємних служб, розплодила цілу армаду агентів, що невтомно стежать, доносять, наставляють пастки. А на самісінькій вершині піраміди таємних служб височить лиховісне УДЕГ.

Будівля УДЕГ, перший поверх, щось на зразок холу у фешенебельному готелі. Тут йому сказали піднятися в дев'ятсот першу кімнату, дев'ятий поверх.

На дверях дев'ятсот першої дві металеві таблички. Одна: «Заступник начальника інспекції емоційних відхилень і емоційної неспроможності». Друга: «Черговий інспектор».

Понад дві години він вистояв у коридорі, чекаючи своєї черги. Коридор темний. Чомусь пахло корицею. Черга була довга, всі в дев'ятсот першу. Чекали мовчки.

— Навіщо вам потрібен паспорт? — запитав його черговий інспектор. У кімнаті він був сам.

— Навіщо? Мені захотілося помандрувати по світу. Тут немає нічого дивного, погодьтеся.

Він стояв перед черговим інспектором; у животі знову занило — хоч би склянку холодної води!.. А тим часом інспектор, такий собі нічим не примітний тип років тридцяти п'яти, знічів'я креслив чорним олівцем у записнику, що лежав перед ним, якісь лінії й одразу стирив їх гумкою. Нарешті, не підводячи голови від записника й не перестаючи креслити та стирати, інспектор озвався:

— Нічого дивного, згоден з вами. Але так само нічого дивного немає в тому, що вам не дозволено мати паспорта.

— А чи міг би я... чи міг би я... Що, власне, сталося?

— Сталося те, що вас охарактеризовано як *небезпечний елемент*,— відповів чоловічок-гумка.— Будь ласка, ось ваша справа, особова справа, яку заведено на вас в УДЕГ. Я відчував, що ви з'явитесь сьогодні до нас, тому тримаю її напхавті. Оце й усе!

— Я щось не розумію...

— Краще нічого не розуміти, ніж багато питати.

На цьому розмова й урвалася.

І раптом у його пам'яті сплигло все, що сталося вранці. Мандрівка скінчилася! Скінчилася, так і не почавшись. Чудові пригоди, що чекали на нього в інших краях, перекреслено на папері й стерто. Мрія розтанула, мов дим. Рішення УДЕГ — це закон, навіть більше, ніж закон. Не дозволено мати паспорта... Але — *небезпечний елемент*? Чому? Адже він ніколи не мав справи з Системою, єдине, що його цікавило,— це «Шляхетність», його робота в бухгалтерії. Він ніколи не заводив розмов про щось таке, що стосувалося Системи, і, навіть зачувши подібну балачку, відразу йшов геть. Звичайно, він не заодно із Системою, але ж і не проти неї! Система скасувала свободу, Система заборонила свободу, то як же бути заодно із Системою? Одначе все, що він думав і відчував, було таємницею, схованою глибоко в душі, під сімома замками. Нащо комусь відкриватися? Нащо встрявати не в своє діло? Наражатися на небезпеку? Із Системою жарти погані: коли вже вона тебе примітила і ти попав між її трибки — все, тобі кінець! Щоправда, є й інші люди, такі, яким не страшно... Передусім це молодь, зовсім юні хлопці й дівчата, майже діти. Що то молодість! Безумство шістнадцятирічних, двадцятирічних... Якби ж то вернулася молодість, якби ж то і йому було не п'ятдесят один, а хоча б двадцять один... Але ж він уже давно не молодий, то з якого дива йому пхати носа в те, на що здатні лише молоді? Він часто шепотів сам до себе: «Хіба я з глузду з'їхав — кидатися в отаке безумство!»

Цей аргумент давав йому змогу бути в злагоді і з власним сумлінням, і з Системою. І все ж таки, ти бач, у яку халепу вскочив ні з сього ні з того! І навіть нема в кого спитати, що ж, власне, сталося. Та коли вже УДЕГ охарактеризувало його як *небезпечний елемент*, надії, мабуть, немає.

«Краще нічого не розуміти, ніж багато питати...» Отже, висновок: будь задоволений і з того, що тільки й лиха — залишитись без паспорта. Було б чудо, якби ти його одержав...

З УДЕГ він вийшов украй пригнічений, не знаючи, що робити, куди податися... Година за годиною, до пізньої ночі — до одинадцятої з гаком,— тинявся вулицями... Трохи раніше, десь о пів на десяту, пішов дощ. Рясний неприємний дощ. На якусь хвилину травнева столиця прибрала осіннього вигляду. А він усе блукав і блукав під дощем. Дивився на людей, що поспішали сховатися від зливи, на машини з увімкненими підфарниками, на неонові вивіски, що двоїлися в густих струмках, тоді почав роздвільятися вітрини з друкарськими машинками, арифмометрами, жіночими купальниками, копчениною, далі вступив в якусь темну вітрину, так і не розгледівши, що там виставлено, потім уп'явся очима в ляльок... у ляльок з паспортами!.. Стовище ляльок, справжня тобі театральна трупа: жінки, чоловіки, одні чарівно всміхаються, в інших на обличчях утома від життя, ще в інших вигляд поважний, гордовитий. І кожна лялька тримає в правій руці паспорт. Наче показує його в паспортній інспекції. Звичайно, паспорти іграшкові, мініатюрні подоби справжніх. На обкладинці видрукувано «ПАСПОРТ». А на першій сторінці всі дані власника. Декотрі ляльки так і тримали паспорти розгорненими на сторінці з особовими даними, тож одразу можна було дізнатися, хто перед тобою.

Щасливі лялькові жінки, щасливі лялькові чоловіки... Це не те, що жива людина, котрій якесь там УДЕГ може будь-коли вліпити тавро — *небезпечний елемент*. Котрій якесь там УДЕГ може будь-коли перекреслити ім'я або й саму її перекреслити. А тут тобі щасливе лялькове царство!

Та мало того, що ляльки стоять ось тут, перед ним, зухвало демонструючи готовність до подорожі за кордон. У глибині вітрини видно ще й світний напис, він раз по раз спалахує іншим кольором і по-садистському твердить: «Ляльки

з *паспортами!*» Це несила витримати. Атож, це несила витримати, залізна рука стискає йому груди, він задихається... Його душать ридання, він припадає всім тілом до скла, уп'явшись очима в щасливих ляльок, і плаче... Лице в лице з ляльками, він плаче, як людина, що її спіткало горе... Перехожі на хвилику зупиняються, розглядають його: певне, допився до чортиків чи, може, якийсь пришепелуватий, — та він на них не зважає, і ті дошкульні слова мовби й не про нього, він ніби приріс до скла...

Вже близько півночі, він удома. Уже не плаче, але груди йому так само щось стискає. А проте не слід сидіти склавши руки, треба щось робити, аби позбутися цього кошмару. Тільки що ж його робити? Почитати книжку, подивитися телевизор, прибрати в кімнаті, перемити одну, потім другу гору кофейних чашок? Ага, робота є — він знайшов її, спинившись біля дверей до ванної. Виголитися до блиску — це завжди освіжає.

Виходити завтра з дому він і не думає. Сидітиме тут, у квартирі. І завтра, й післязавтра, й післяпіслязавтра, й усі наступні дні і ночі. Бачити нікого не хочеться. А поголитись він вирішив тільки для того, щоб не сидіти склавши руки, щоб опиратися тягареві, який наліг на душу. О! Треба ще й прийняти холодний душ.

У ванній перед дзеркалом... Бритва — давнього зразка бритва — завмерла в його руці, він невідривно вдивляється в того, хто там, у дзеркалі. Який вузький лоб, які каламутні очі і як глибоко вони сидять! А що за чудернацькі вуха! А це бридке підборіддя! Ще й з ямочкою... Темний тип, з покидьків. І він раптом загорлав:

— Я небезпечний! УДЕГ має рацію! Так, я небезпечний елемент, це ясно, як божий день... Соціально небезпечний елемент номер один!

Одна його шока намилена, друга ще суха, в руці бритва, він розмахує нею, мовби погрожує комусь, корчить гримаси, підморгує одним, потім другим оком, проводить бритвою над вухом, ніби хоче відтяти його цілком, проводить під носом, а далі хрюкає, нявчить і гавкає...

Середа, двадцять шосте травня, ранок. Він і досі дрімає. Ще не пізно, без двадцяти двох хвилин сьому, та він мав би прокинутися десь годину тому, як завжди. Але чого б то він утавав так рано, адже сьогодні вже починається його відпустка, майже цілий місяць відпустки. І він проведе її, як і щороку, в тій самій тягучій нудоті, нічого не міняючи й нікуди не виїжджаючи...

Якби він одержав паспорт, то вже б вирушив — за чотири години, о десятій сорок, виліт... О, що це гуде у вусі, наче компресор? А-а, дзвінок! Він вистрибує з ліжка і в самій піжамі, босоніж кидається до дверей. Натискує кнопку електронного замка на вході й запитує через переговорний пристрій:

— Хто там?

Ніякої відповіді. Треба було запитати, не відмикаючи парадного входу. Він чекає. Але чекає не довго, бо знов лунає дзвінок, такий настирливий, що можна збожеволіти, і ось уже хтось стукає у двері квартири. Він відчиняє.

— Добрий день!

На привітання нежданого гостя він не звертає уваги, погляд його прикипає до бувалого в бувальцях портфеля у правій руці незнайомця. Портфель на вигляд такий важкий, що, здається, й не піднімеш. Ага, он воно що! Все ясно! І господар вибухає гнівом:

— «Словники, енциклопедії...» Знаю я вас, дай вам рота розкрити — не переслухаєш! Ще ні світ ні зоря, я ще очей не продер, а ви вже тут як тут! Люди ще сплять, добродію! Сплять!.. А в мене, щоб ви знали, особисто в мене відпустка, моя законна відпустка, добродію. Саме сьогодні починається. І тут раптом приносить вас, саме сьогодні, якраз у перший день моєї відпустки, і ви силоміць витягуєте мене з ліжка. Заради чого, я вас питаю? Заради чого? Заради нікчемних словників на виплат, які ви тягаєте в своєму портфелі! Мабуть, і порнографію можете запропонувати, правда ж? Секс і таке інше...

Він кричав би ще довго, бо дуже розпалився, але від великого збудження його вкинуло в піт, а хусточки він при собі не мав, отож задер полу піжами й витер нею чоло. Тим часом гість озирнувся в коридор і, впевнившись, що там нікого немає, сказав тихо, майже пошепки:

— Перепрошую, чи міг би я бачити того пана, прізвище якого стоїть під дзвінком?

— Він тут. Тобто це я і є.

— Чудово! В такому разі сьогодні вранці, об одинадцятій тридцять, ви повинні з'явитися до УДЕГ. Туди, де ви були вчора вранці, кімната дев'ятсот перша, ви знаєте...

— Як в осінню пору овид
затуманить сіра мжа,
в меланхолію безкраю
відплива моя душа...

Слухаю вас! — каже чоловічок-гумка, кидаючи декламувати.

Хвилину тому, об одинадцятій тридцять, помічник бухгалтера «Шляхетності» вдруге переступив поріг дев'ятсот першої кімнати. Побачивши його, інспектор миттю підхопився із стільця й патетично продекламував оцей чотиривірш.

— Слухаю вас! — знову каже чоловічок-гумка.

— Так, так... я розумію... Але що я маю сказати? Ви мене викликали, от я й прийшов...

— Як ви сьогодні себе почуваєте, Чутлива Душе?

«Хай йому чорт, що він верзе, оцей агент УДЕГ? Чудеса!»

— Ви хочете переконати мене, нібито не розумієте... Ну що ж! Ви клеїте дурника, але я не ставлю цього вам на карб. Просто вважатимемо, що у вас провал пам'яті. Так ось, Чутлива Душе... Розбита Мрія... Засніжена Долина... Місячний Краю... і всі інші псевдоніми, якими ви колись підписувалися під своїми поезіями в періодиці. Загалом тринадцять псевдонімів — на сьогодні тринадцять. Може, ви будете заперечувати, що саме вам належить вірш «Осіння остуда», з якого я оце й прочитав останню строфу?

Ні, не прикидався він спочатку, це вже тепер йому стає зрозуміло, аж тепер він пригадує.. Все так і є, як каже чоловічок-гумка. Так, вірш «Осіння остуда» справді його, і той псевдонім, Чутлива Душа, його, і решта псевдонімів теж його. Одначе всі вони, і вірші, й псевдоніми, ніби стерлися з пам'яті, від них не лишилося й сліду, майже не лишилося. Чимало років минуло, відколи він і думати перестав про якусь там поезію. Футбол і поезія — то минуле, далеке минуле.

— Ви маєте рацію, — сказав бухгалтер чоловікові-гумці. — Вірите, коли я почув, що ви декламуєте мого вірша, то мені мовби памороки забило. Смішно, еге? Випадіння пам'яті... Я правильно кажу? Миттєве випадіння пам'яті. Так, то я був і Чутливою Душею, і Засніженою Долиною, і Місячним Краєм, і... всі інші десять псевдонімів теж мої.

— Нарешті! Я ж і хочу, щоб ви стали розважливішим. Так буде краще для вас. Як ви гадаєте, що робить опівночі УДЕГ? Ха!.. Все в нас тут є, у вашій справі, Засніжене Поле...

— Долина...

— О, даруйте, я помилився. Звичайно, звичайно! Так от, ми зібрали все, одне до одного, всі поезії, які ви колись опублікували, і, крім того, купу псевдонімів. Нам довелося посушити собі голову, щоб з'ясувати, хто ж ховається за всіма цими псевдонімами. Кінець кінцем ми передали ваші поезії до Сектора мікробіологічного контролю емоцій. Там їх проаналізували — від і до! І результати аналізу, мушу сказати, не на вашу користь, аж ніяк не на вашу! Вони викривають вас! Викривають незаперечно! Бачте, ваші поезії свідчать про те, що ви страждаєте серйозною недугою... Ви хворі на занепад громадянського духу. Так само й псевдоніми, за якими ви ховалися, теж викривають вас. І у віршах, і в псевдонімах виразно чується хронічна меланхолія. І навіть, коли хочете, серйозне меланхолійне збочення. Де той полум'яний ентузіазм, який мимоволі повинен виявлятися в кожного нашого громадянина? Хоч би хто він був: чи поет, чи торгаш... Тобто будь-який громадянин має перейнятися ідеями Системи, йти за Системою, має бути оптимістом. А тим часом відповідні спостереження свідчать, що у вас немає навіть мінімуму громадянського ентузіазму. Отже, цілком логічно було чекати, що УДЕГ охарактеризує вас як небезпечного. Ось, будь ласка, взяти хоча б такий маленький приклад з вашої поезії, оцей останній чотиривірш із «Осіньої остуди». Читаю ще раз:

Як в осінню пору овид
затуманить сіра мжа,
в меланхолію безкраю
відплива моя душа...

Продекламувавши ці рядки, інспектор провів у записнику кілька ліній, але гумка знов, як і доти, глузливо стерла їх.

— Меланхолія! — провадив інспектор. — Яка ж може бути меланхолія, коли довкола нас усюди буває радісним завзяттям могутній поступ Системи! А тут ná тобі, дощ нам видають за носія меланхолії! Ну й ну! Соціально здоровий громадянин сприймає дощ як безцінного носія прогресу, тобто як приріст виробництва сільськогосподарської продукції, як підвищення врожайності, як фактор зростання національного доходу...

На хвилику западає тиша. Один креслить і стирає в записнику лінії, другий мовчки жде.

— Мені спало на думку й ще дещо про ваш вірш «Осіння остуда». Щось таке, чого, боюся, не помітили фахівці з Сектора мікробіологічного контролю емоцій. У мене тут є фотокопія вірша з журналу «Родинний затишок», де він надрукований. Ось два останні рядки:

...в меланхолію безкраю
відплива моя душа...

— А що ж ви ще тут побачили?

— Три крапки! Після слова «душа» ви поставили три крапки — знак пунктуації, який означає незавершеність вислову. Але що ж ці крапки приховують, що за ними стоїть? Що ви мали на увазі і чому воно не висловлене?

— Ну... як вам сказати... адже минуло стільки років... Але запевняю вас, ці три крапки цілком безневинні. Вони нічого не приховують... нічого такого, що ви запідозрили. Звичайно, я прагнув укласти в свій вірш певний підтекст, якийсь глибший зміст...

— У тім то й річ, що всілякі підтексти створюють проблеми... проблеми для того, хто відважується вкладати підтекст або реалізувати його. Це небезпечна гра... заборонена гра! Раз підтекст, два підтекст, а тоді й наслідок: настає час, коли з'являється УДЕГ і чіпляє ярлики небезпечного елемента... Але я відхилився. У мене до вас одне запитання. Що ви тепер скажете на своє виправдання?

Відвідувач силкувався зберегти спокій, хоча б видимість спокою, бо відчував, що ось-ось упаде на підлогу.

— Я зрозумів свою помилку. Тепер я її добре бачу. І щиро шкодую.

— Те, що ви добровільно визнаєте свою провину, певною мірою полегшує ваше становище. Я маю розпорядження начальника Управління вести вашу справу далі, як належить за чинним порядком, але тільки в тому разі, коли ви з доброї волі визнаєте свою провину. Та передусім я мушу вам сказати, що ви, на превеликий жаль, завдаєте чимало прикросів Системі.

— Хто завдає? Я?!

— Ну, зрештою, взагалі письменники. Адже у вас і думки немає, щоб усією душею віддатися Системі. А опинитися серед її відвертих противників вам не хочеться. Але й бодай чесно йти в ногу із Системою ви теж не бажаєте. Одне слово, ви ігноруєте Систему. Ви зневажаєте нас, панове! Зневажаєте нас і... саботуєте!.. А тому отаке ставлення письменників до Системи вивчається компетентними органами, і йому буде дано належну оцінку. Одначе повернімося до вашого питання, персонально вашого. Так от, начальник Управління доручив мені сповістити вас, що ви маєте бажання подати до УДЕГ заяву про відданість. Це просто чудово! Ось вам точна адреса: УДЕГ, Сектор заяв про відданість. Звичайно ж, ви бажаєте написати заяву власноручно, не на машинці. Це чудово! І зайве наголошувати на тому, що в заяві про відданість, яку ви бажаєте подати і яку УДЕГ люб'язно погоджується прийняти, ви вільні писати все, що вам хочеться і як хочеться. Ну, наприклад, що ви всією душею віддаєтеся Системі, що вас палить священна жага всією душею служити Системі, що ви всією душею були й будете вірним послідовником Системи, і взагалі все, що ви з власної волі хотіли б...

— Заяву про відданість?

— Що? Що ви сказали?.. Ну! У мене просто в голові некладається, як ви можете вагатися...

На устах у чоловічка-гумки майнула загадкова посмішка. Така посмішка, що

у відвідувача сипонуло морозом по спині, як і тоді, коли він почув про заяву. О, якби ж то він міг вирватися з цієї пастки, якби міг заперечити оце заперечення його самого!

— Я й думки не припускав, що ви хоч на мить завагаєтесь... Але суть не в цьому, ми з вами дійшли згоди щодо заяви про відданість, яку ви прагнете подати. І повинен сказати вам, що ваша особиста заява про відданість тут, в архіві УДЕГ, аж ніяк не буде самотньою. Вона матиме добірне товариство. Тому що багато хто вже виявив бажання подати такі заяви, і УДЕГ люб'язно погодилося прийняти їх. Багато хто з визначних осіб складе вам компанію в архіві УДЕГ. Академіків — хоч греблю гати, із шкури пнулися, аби виявити бажання подати заяву про відданість. А знали б ви, як сюди пхалися викладачі з університету й інших вищих навчальних закладів! Ми просто запарилися! Розумієте?.. Ви собі не уявляєте, скільки таких, що поспішають із заявою про відданість ще до того, як її зажадає УДЕГ... Тобто поспішають подати ще до того, як виявляють бажання подати. Хіба це не зворушливо?

— Мабуть... мабуть, зворушливо...

— Ще б пак! Отже, все гаразд? Знаєте, ви мені подобаєтесь. Атож, подобаєтесь, а чого приховувати? Хай йому біс, це ж ви у свої п'ятдесят один рік звернулися по паспорт, і то вперше. Спочатку, коли я сказав вам про те, що доручив мені начальник Управління, я побоювався, чи не виникне у вас сумніву щодо бажання подати заяву про відданість. Але ж хіба це можливо, щоб ви ні з сього ні з того надумали стати винятком?

— Винятком? Я? Та що ви! Ніколи! Я хотів би написати заяву про відданість зараз, негайно. Чи не міг би я зробити це просто тут, за вашим столом? Я попросив би вас...

— О, будь ласка! Усе до ваших послуг! Ось вам папір, ось ручка... А в оцих двох досьє заяви про відданість значних осіб, усіляких там політичних діячів: Виберіть собі текст — який завгодно, який вам найбільше припадає до вподоби, — і перепишіть його. Можете вибрати два, три, чи скільки там буде потрібно, і об'єднати їх. Ну й, певна річ, зазначте свої особові дані: ім'я, прізвище. Не забудьте поставити дату, сьогодні двадцять шосте травня.

Помічник бухгалтера «Шляхетності» сів до столу в кутку й почав перегортати досьє. Люди добрі, що ж це діється!.. Букет імен, та яких! Кожне — мов обуж по голові. У нього потемніло в очах...

Об'єднати тексти — ні, це зайве. Тому що потрібний, просто ідеальний варіант він знайшов в одній-єдиній заяві про відданість, що належала якомусь викладачеві філософського факультету з університету. То була дивовижна заява! Надзвичайна! Сповнена палких почуттів до Системи. Він переписав її цілком, слово в слово, і заспокоївся.

— Блискуче! — вигукнув чоловічок-гумка, дочитавши текст, поданий йому відвідувачем. — Вершина! Краще не може бути!

— А... а тепер?

— Що «тепер»?

— Тобто... я хочу сказати... ні, я нічого не хочу сказати, я просто подумав... тобто як же з паспортом?

— Це зовсім інша річ! Сам я нічого не вирішую. Ваша справа разом із заявою про відданість піде до начальника Управління. Зайдіть завтра вранці, а там... там побачимо...

Четвер, двадцять сьоме травня. Пів на дванадцяту дня. Дев'ятсот перша кімната УДЕГ.

— О, день добрий! — зустрів його чоловічок-гумка, як давнього знайомого. Такий щирий прийом окрилив відвідувача.

— То як моє питання? Вже вирішено?

— Вирішено? Та що ви! Нічого ще не вирішено... нічого не вирішено. Заява про відданість пройшла. А покрутилася вона добряче. То до того заступника, то до того, аж поки нарешті потрапила до самого начальника Управління. Він розпорядився коротко й ясно. Щоб переглянути вашу справу наново, потрібно зовсім не багато: один вірш. Ваш, новий. Вріжете такого собі віршика, нашвидкуруч. Для вас це дрібниця, досвід у поезії ви маєте неабиякий! Тільки й

того, що цей ваш твір буде вже про Систему. Поетичний твір, який виражатиме ваші почуття до Системи. Ті самі, що висловлені у вашій заяві про відданість, але тепер ви їх викладаєте поетичною мовою. Завтра вранці, об одинадцятій тридцять, ви подаєте вірш мені. Коли його розгляне начальник Управління, то ви, як уже й передбачено, післязавтра, в суботу двадцять дев'ятого травня, о двадцятій тридцять виступите по телебаченню.

— Що... що ви сказали?

— У передачі «Народна муза про Систему». Ця передача, як ви, безумовно, знаєте, виходить в ефір щосуботи від двадцятої тридцять до двадцять першої години. Передача пряма, вона йде безпосередньо із студії, а не в запису, і транслюється одночасно по всіх каналах. Вам слід знати, що в ній беруть участь такі самі люди, як і ви, прості люди з народу, а це означає, що в них є потяг до мистецтва — у того до поезії, у того до прози, у когось там до хорового співу чи до танців, ще в когось до... Я певен, ви цілком усвідомлюєте ту високу честь, якої ви удостоєні пропозицією взяти участь у передачі «Народна муза про Систему». І вашу участь у передачі буде належним чином взято до уваги при подальшому розгляді вашого особистого питання.

— Ви маєте на думці одержання...

— Я маю на думці саме те, що маєте на думці й ви: одержання. Ну от! Ви хотіли ще про щось запитати? Що вас непокоїть?

Відповіді не було. На хвилю в дев'яťсот першій запала тиша. Чувся тільки шурхіт олівця, що креслив у записнику лінії, та гумки, яка поспішала їх стерти.

— Я не маю нічого проти, ні! Я спробую. Але, знаєте, я вже багато років нічого не писав... ані рядочка. А тепер ось треба написати цілий вірш за якихось двадцять чотири години. Я не певен, але мені здається, що це дуже важко... дуже важко... я вже давно відвик від цього.

— Ет, пусте! Не варто так ускладнювати речі. Хоча, зрештою, це дуже характерно для поетів. Усе їм здається сірим, недолугим. Але ви впораєтесь чудово. Досить лише захотіти та докласти зусиль... Спробуйте, Чутлива Душе! Спробуйте!..

— Гаразд, я спробую. Я вам обіцяю спробувати...

— Прекрасно! І коли ми вже дійшли згоди в принципі, дозвольте мені коротко нагадати вам про ті риси, яких ви маєте надати своєму віршеві. Ставка на Систему. Як мене розумієте? Система тут виступає як команда, котру ви обираєте за візирець у футбольній лотереї. Поставивши на команду-візирець, ви розпочинаєте гру, робите комбінації, які вам тільки заманеться. Те саме відбувається і в вашому вірші. Зробивши ставку на Систему-візирець, ви утворюєте з нею різноманітні комбінації. Система! Все для Системи! Система — це спокій, порядок, безпека. Система — це дисципліна в усіх сферах. Молоде покоління цілковито на боці Системи. Система — це приріст виробництва. Це підвищення продуктивності праці. Зростання національного доходу. Розвиток сфер гарантованої зайнятості. Розвиток гідроенергетичного будівництва. Система — це взагалі швидкий розвиток. Одне слово, ви маєте широкі можливості для того, щоб ваше натхнення виявлялося вільно й природно. Я нагадав про все це, аби лиш освіжити його у вашій пам'яті... О! Мало не вилетіло з голови! На чому ми зупинилися? Ага, Система — це прискорений розвиток... Так ось, далі. Система — це розвиток футболу.

— Футболу?..

— А що? Саме футболу! Система, щоб ви знали, найвищою мірою зацікавлена у розвитку футболу. На це є свої причини... дуже поважні причини!.. І ви у своєму вірші повинні, зокрема, наголосити ще й на бурхливому розвитку футболу під бездоганною тінню Системи... Ні, «тінню» викреслюється, не пишіть «тінню», знайдіть щось інше. Ну ось, ваш вірш збагатився на футбол, і це дуже на часі. Бо в наступній передачі, саме в неділю тридцятого травня, транслюється, як ви, напевне, знаєте, завершальний матч першості країни: «Боротьба» — «Тайфун» — і на ньому будуть присутні, як завжди, найвищі діячі Системи. Отже, зустрічаємося завтра вранці об одинадцятій тридцять.

— Я хотів би запитати...

— Радий буду допомогти вам!

— Бачте, це таке питання...

— Ну, ну! Сміливіше!..

— Оскільки важко передбачити, у що виллється моє натхнення... я хочу запитати, чи й сам вірш може бути вільний... якщо це дозволяється... а чи слід неодмінно писати якимсь розміром і в риму?..

Чоловічок-гумка засміявся. Отим самим сухим сміхом, що й доти час від часу прохоплювався в нього. Потім підійшов до відвідувача, став перед ним і, взявши його за підборіддя, там, де ямочка, підвів йому голову.

— Чутлива Душе!.. Ну безумовно, що вільний і саме вільний вірш. Але чому вам спало на думку це тут, Чутлива Душе?.. Чому?.. У нас неможливе те, що можливе за тоталітарних режимів!..

— Гарно, дуже гарно! Передусім назва: «Рапсодія С., або Рапсодія про Систему». І далі вірш, цілий вірш. — Чоловічок-гумка піднесено прочитав уголос кілька рядків:

— Єдина Система
Одна і єдина
Єдина Система
Єдине сонце
Єдиний місяць
Єдине життя
Єдина смерть
Єдина Система
Єдиний поступ
Єдина першість з футболу
Єдина «Боротьба»
Єдина Система

Інспектор знову креслив чорним олівцем у записнику лінії і вперше не стирав їх своєю незмінною гумкою.

— Блискуче! Щиро вітаю вас! Система дала вам дивовижне натхнення... Система вас надихнула... Завдяки Системі ви знов у чудовій поетичній формі...

— Просто я доклав зусиль...

— Та чого тут соромитися! Ваш твір справляє неабияке враження. Тепер, коли я прочитав його вголос, коли продекламував, він мене так потряс, ніби грім з ясного неба! Напевне, ви помітили зворушення на моєму обличчі. Ну, гаразд! Завтра ввечері, в суботу двадцять дев'ятого травня, о двадцятій тридцять, ви станете зіркою телебачення. Лишилося тільки, щоб з вашим віршем ознайомився начальник Управління. Будь ласка, почекайте трохи в коридорі. Я скоро повернуся.

Вони вийшли з кімнати разом. Чоловічок-гумка замкнув двері й зник у глибині коридора. Хвилин за десять він повернувся, відімкнув кімнату, і ось вони знову вдвох у дев'ятсот першій.

— Все гаразд. Начальник Управління цілком «за». Щоправда, є одне зауваження. Ось тут, де ви говорите:

Єдина смерть
Єдина Система...

Він закашлявся й не зміг доказати. Аж за хвилину додав:

— Пробачте. Цей кашель... як нападе... Так ось. Перший з цих двох рядків треба вилучити. Він звучить якось... якось дивно. Тобто коли він іде отак безпосередньо перед наступним рядком... Одне слово, щоб не було непорозуміння, цей рядок викреслимо.

Він дістав носовичка, витер піт на чолі, під очима, за вухами, під носом, потім на підборідді й нарешті в ямці на підборідді.

Це вперше він опинився на телестудії. Перед юпітерами, перед камерами... І йому, як усякому новачкові, було, звичайно, страшно. Одне, що страх, а друге — що спека, отож його і вкинуло в піт.

Субота, двадцять дев'яте травня. На електронному годиннику двадцять годин двадцять шість хвилин. Іде передача «Як формувати, розвивати, спрямовувати і контролювати, зокрема з грудного віку, емоційний світ дитини для того, щоб цей світ в усіх своїх виявах відповідав емоційній дисципліні, яку передбачає і повністю забезпечує Система».

Що менше лишалося часу до виступу, то сильнішав страх. Наклали грим, і йому стало чудно, що його нафарбували. Ну, брате, тримайся! Скоро все

скінцятися. Від двадцяти тридцять до двадцяти нуль-нуль — передача «Народна муза про Систему». І завершити її твій вірш.

Усіх учасників вечірньої програми перед тим, як вони мали пройти в студію, зібрали в окремій кімнаті й дали дрібні настанови. Хто за ким виходить, як стоять перед мікрофоном, які рухи можна робити, а яких не слід.

Двадцять годин двадцять дев'ять хвилин. Дають рекламу: найкращий лосйон після гоління, найкращий аерозоль для дезинфекції, найкраща рідка мастика для паркету...

Двадцять годин тридцять одна хвилина. Ведучий передачі:

— Доброго вечора, дорогі телеглядачі! Передусім дозвольте мені, дорогі телеглядачі, поділитися з вами радістю з того приводу, що до нас і досі стихійно надходить сила-силенна телеграм, у яких тисячі товариств, спілок, об'єднань, федерацій, конфедерацій тощо і взагалі всілякі організовані групи наших громадян стихійно вітають Систему з нагоди запровадження чотирнадцятого березня цього року передачі «Народна муза про Систему». Ці щирі вияви почуттів нашого народу по-справжньому зворушливі, вони свідчать про той бурхливий відгук, що його знаходить у широких народних масах наша передача. Вона теж народилася стихійно, з доброї волі громадян, тобто після того, як її було заплановано, проведено належні дослідження і видано відповідне розпорядження Системи з тим, щоб народ дістав змогу зробити крок, яким би він добровільно заявив про своє прагнення до мистецтва. Було б понад людські сили згадувати тут про все те, що висловлено в стихійному змісті стихійних телеграм. Отже, зараз, дорогі телеглядачі, розпочинаємо сьогоднішню вечірню програму. Як і завжди, у ній за власним бажанням беруть участь найкращі представники народної музи, досі не відомі широким колам громадськості. Програму художніх творів, яку ми сьогодні вам пропонуємо, буде подано в такій послідовності:

Перше. Вокальний дует у виконанні двох дівчат. Акомпанує скрипаль-професіонал. Твір називається «Мчимо шляхом до Прогресу». Слова й музика належать двом паннам із числа наших глядачів.

Друге. Драматичний ескіз «Кохання і Продуктивність».

Третє. Танцювальне шоу «Троянди для Системи» у виконанні балетної групи з семи пар юнаків і дівчат.

Четверте. Ліро-епічний вірш «Рапсодія С., або Рапсодія про Систему».

Перед кожним номером нашої вечірньої програми я називатиму ім'я й прізвище митця, кожного митця, а також ім'я його батька, а щодо заміжніх жінок, то замість батькового імені я називатиму ім'я чоловіка. Отже, починаємо з вокального дуету «Мчимо шляхом до Прогресу»!..

Двадцять годин тридцять вісім хвилин. Поки дві дівчини та скрипаль виконують свій номер, помічник бухгалтера «Шляхетності» видобуває з кишені піджака власний вірш і уважно перечитує його. Певна річ, він знає його напам'ять, але перед мікрофоном читатиме з рукопису. Бракувало ще помилитися чи хоч трішки затнутись!.. Краще вже застерегтися.

Та ось він відриває очі від рукопису і — що це?! Якраз навпроти нього, у контрольному вікні поруч із техніками, що стежать за передачею, стовбичить чоловічок-гумка... Їхні погляди зустрічаються, чоловічок-гумка махає йому по той бік суцільної шиби рукою — нервово махає рукою, мовби хоче сказати «Зачекай» чи щось таке. Що там сталося?.. Не минає й півхвилини, як двері студії прочиняються, й ось уже чоловічок-гумка тут, у студії, і подає йому знак вийти в коридор. Помічник бухгалтера «Шляхетності», намагаючись ступати якомога тихіше, навшпиньки вислизає із студії.

— Ми погоріли! — задихаючись, каже йому агент УДЕГ. — Погоріли! Тобто ще не погоріли, але горимо... Одне слово, якби я не встиг, то погоріли б... Де «Рапсодія С.»? Швидше!

— Моя черга ще не надійшла... А вірш — ось він, тут. Я завершую програму, мій вихід одразу після танцювального шоу.

Чоловічок-гумка притискує аркуш до коліна і в рядку «Єдина «Боротьба» викреслює слово «Боротьба», а замість нього вписує «Тайфун». І каже:

— Ось тепер усе гаразд! Якби я вас не перехопив, справи були б дуже кепські. Второпали?

— Ні...

— Та ви що, не читали денних газет? Не слухали радіо, не дивилися телевізора? Невже ви не чули, що сталося? Нічого не чули?

— Нічого...

— Ну, то будь ласка, ось у мене «Вечірній стяг». Читаю офіційне повідомлення: «Надзвичайним розпорядженням Системи футбольна команда «Боротьба» негайно розпускається у зв'язку з тим, що вона домагалася своєї мети у спосіб, небезпечний для громадського порядку й національних інтересів. Тому запланована на завтра, тридцять травня, фінальна зустріч на першість країни з футболу відміняється, а чемпіоном країни автоматично стає команда «Тайфун».

— Не розумію...

— Краще нічого не розуміти, ніж багато питати. Ми вже про це говорили... Так що «Боротьбі» кінець!.. Тепер вам ясно? Коли дійдете до цього рядка, прочитайте його так, як я змінив, тобто скажете: «Єдиний «Тайфун». — Він дістає сигарети, бере одну і, не припалюючи, веде далі: — Невеличка заміна. Зовсім незначна заміна. Слово викинули, слово вставили. Чи «Боротьба», чи «Тайфун»... А тепер швидше до студії, скоро ваш вихід. Гадаю, немає потреби наголошувати на тому, що йдеться про розпорядження Системи. Тобто про наказ! І то згори! Аж ізвіди!..

Помічник бухгалтера «Шляхетності» залишає чоловічка-гумку в коридорі, та коли відчиняє двері до студії, агент знову опиняється біля нього.

— Як я вам казав ще вчора, у моєму кабінеті в УДЕГ, післязавтра, тобто в понеділок тридцять першого травня о восьмій ранку, ви отримаєте у паспортному відділі те, чого так бажаєте... ваш паспорт. Начальник Управління розпорядився видати вам паспорт.

Двадцять годин сорок чотири хвилини. Помічник бухгалтера «Шляхетності» сидить на стільці в студії, чекаючи свого виступу. Уже почався передостанній номер, танцювальне шоу «Троянди для Системи». Сім танцюристок, хтиво вигинаючись, снують по майданчику. Посеред нього височить щось схоже на вівтар з офіційною емблемою Системи. Танцюристки, всі в зеленкуватих трико і з кошиками, повними трояндового цвіту, посипають ним вівтар. Помічник бухгалтера помічає маленьку дірочку в трико найтілістішої з дівчат. На лівому стегні, вгорі. Він прикипає до неї очима і довго не відривається.

Та ось він схиляється над рукописом. Наближається та хвилина, коли він стане перед мікрофоном. «...футбольна команда «Боротьба» негайно розпускається у зв'язку з тим, що вона домагалася своєї мети у спосіб, небезпечний для громадського порядку й національних інтересів»... Краще нічого не розуміти, ніж багато питати... Йдеться про наказ! І то згори! Аж ізвіди!.. Невеличка заміна. Зовсім незначна заміна. Слово викинули, слово вставили. Чи «Боротьба», чи «Тайфун»... Я — «Боротьба», а якщо підкоритися вимозі чоловічка-гумки, якщо підкоритися наказові й сказати «Єдиний «Тайфун», то це те саме, що сказати: я — «Тайфун»! Але ж хіба він так скаже! Як можна відмовитися від своєї команди? Як можна зрадити захоплення дитячих літ? Захоплення, що триває з дитинства, що не згасає з далеких казкових часів твого дитинства... І тепер йому здається, ніби він вирушає на пошуки втраченого часу свого дитячого світу, того часу, коли ще не було Системи, коли кожен хлопчик — та й не тільки хлопчик — вільний був обрати собі чи то «Боротьбу», чи то «Тайфун» або ж міг із чистим сумлінням перейти з «Боротьби» в «Тайфун» чи з таким самим чистим сумлінням із «Тайфуну» в «Боротьбу». Коли він був сповнений віри в те, що життя довіку залишатиметься таким, яке воно є в його дитячому товаристві, і що, ставши дорослим, він так само вільно зможе вболівати за ту команду, яка йому найбільше подобатиметься, чи бути прихильником тієї ідеї, яка найдужче його хвилюватиме. У все це він вірив тоді, ще тоді, коли й не підозрював, які хитромудрі кайдани можуть кувати люди на людей...

Двадцять годин п'ятдесят одна хвилина. Танцювальне шоу «Троянди для Системи» триває. Сім танцюристок ніяк не закінчать своїх вихильасів. І що то воно в біса за кошики? Зачаровані якісь? Чи то все фокуси? Скільки вже кілограмів того цвіту з них витрусили, а кінця-краю йому немає! Під оцією зливою пелюсток емблема Системи вже не емблема, а якийсь страхітливий ідол. У зеленкуватому трико так само видно дірочку... Він знову прикипає до неї очима, і погляд його

метається, як метастаєть на майданчику ота тіліста. Краєм ока він бачить, як один із техніків у контрольному вікні хитрувато підморгує йому,— певно, помітив, що він пильно розглядає танцюристку, і зрозумів це по-своєму.

Нараз усе в ньому розпадається на гамуз, у голові паморочиться, і його думки, почуття, враження, передчуття, спогади, події, які він пережив чи, може, йому тільки здавалося, що пережив, голоси, які він колись чув чи, може, йому тільки здавалося, що чув, розмови, що колись відбулися чи, може, йому тільки здавалося, що відбулися,— все це в ньому розколюється на друзки, все перетворюється на безліч дрібнесеньких скалочок, і вони укладаються в дивовижну мозаїку.

Я — «Боротьба»! Хіба ж міг він уявити собі тоді, що прийде якась Система й усе поставить під свій контроль, усе до найменшої дрібнички!.. Хіба ж міг він уявити собі тоді, що світ людей докотиться до світу Систем! (Тут Система, й там, і там...) Щасливі лялькові жінки, щасливі лялькові чоловіки.. Цілий щасливий ляльковий світ! Світ ляльок з паспортами. Але ж і він отримає паспорт — свій, власний — і відразу кладе його в чорну шкіряну оправу, щоб, не дай боже, не пошкодити. «У понеділок тридцять першого травня, о восьмій годині ранку ви одержите в паспортному відділі... Начальник Управління розпорядився видати вам паспорт». Тепер усе погоджено, все залагоджено, все обумовлено. Чи «Боротьба», чи «Тайфун»... Хіба я з глузду з'їхав — кидатися в отаке безумство! Він подав і дві маленькі фотографії «нейтрального тону»... На якого біса здались оці прожектори, що засліплюють його, чому б телебаченню не бути трохи людянішим, без нещадних сліпучих прожекторів допиту в тутешньому УДЕГ чи в якомусь іншому УДЕГ? Як випаде трохи вільного часу, він створить телебачення без прожекторів допиту третього ступеня, створить людство без прожекторів допиту третього ступеня. Хіба я з глузду з'їхав — кидатися в отаке безумство! Юності властиве безумство шістнадцятирічних, двадцятирічних. «Ми погоріли!.. Тобто ще не погоріли, але горимо...» Я — «Боротьба»!.. «Гадаю, немає потреби наголошувати на тому, що йдеться про розпорядження Системи. Тобто про наказ! І то згори! Аж ізвідти!..» Я — «Боротьба»! Ти насміхаєшся, кінець «Боротьбі», її стерто з паперу. «...футбольна команда «Боротьба» негайно розпускається у зв'язку з тим, що вона домагалася своєї мети у спосіб, небезпечний для громадського порядку й національних інтересів». Ось і на «Боротьбу» УДЕГ начепив ярлик небезпечної! Хіба я з глузду з'їхав — кидатися в отаке безумство! «Нейтрального тону...» Виходить, треба бути нейтральним, щоб усе це витримати й залишитися живим. Чи «Боротьба», чи «Тайфун»... У понеділок тридцять першого травня, о восьмій годині ранку він отримає паспорт, і тоді його мрія — подорож за кордон — стане дійсністю, невелика затримка — не біда, світ від цього не западеться, у вівторок першого червня о десятій сорок виліт. Я відчуваю, що в подорожі наберу кілограмів зо два... Із зміною обстановки в мене з'явиться й апетит. Із Системою жарти погані, коли вже вона тебе примітила й ти попав між її трибки — все, тобі кінець!.. Коли б не заява про відданість, він би не відчував того, що відчуває тепер; він не може заспокоїтися відтоді, як написав, підписав і подав до УДЕГ заяву про відданість. Хіба я з глузду з'їхав — кидатися в отаке безумство! «Академіків — хоч греблю гати, із шкіри пнулися, аби виявити бажання подати заяву про відданість. А знали б ви, як сюди пхалися викладачі з університету й інших вищих навчальних закладів!» Які в нього справи — у нього, маленького помічника бухгалтера, що в нього спільного з політичними діями? Не слід було давати згоду на заяву про відданість, це ганьба, велика ганьба. У понеділок тридцять першого травня, о восьмій годині ранку йому видадуть паспорт, тепер усе погоджено, все залагоджено, все обумовлено... Чи «Боротьба», чи «Тайфун»... Дві невеличкі фотографії «нейтрального тону», так, фотографії, не сама людина, ні. Ні й ніколи. Людське сумління не визнається «нейтральним тоном», сумління не буває нейтрального тону, не може бути нейтральним, не може залишатися нейтральним перед злом, яке люди чинять людям.

...в меланхолію безкраю
відплива моя душа...

Так, так, справді! Три крапки після слова «душа» мають значення, вони повинні нагадувати, повинні волати про те, що люди вільні відчувати меланхолію.

коли сіється мжичка і коли не сіється мжичка, і взагалі відчувати все, що хочеться відчувати, й ні перед ким не складати про це звіту. Три крапки після слова «душа» — це схований підтекст, це продовження свободи. Я — «Боротьба»! Я — «Боротьба»!..

Двадцять годин п'ятдесят п'ять хвилин. Ведучий перед мікрофоном:

— А зараз, дорогі телеглядачі, завершальний номер нашої вечірньої програми, ліро-епічний вірш «Рапсодія С., або Рапсодія про Систему». Наш поет — помічник бухгалтера з корпорації «Шляхетність» і...

У контрольному вікні він знову бачить чоловічка-гумку. Отже, той не пішов, отже, й досі тут, лишився стежити, лишився контролювати, щоб бути певним: помічник бухгалтера з корпорації «Шляхетність» бездоганно виконає наказ Системи. «Спробуйте, Чутлива Душе! Спробуйте!.. Ось тут, де ви говорите:

Єдина смерть
Єдина Система.

Перший з цих двох рядків треба вилучити. Він звучить якось... якось дивно. Тобто коли він іде отак безпосередньо перед наступним рядком...» У контрольному вікні стовбичить чоловічок-гумка й невідривно дивиться на нього, дивиться просто в очі, дивиться на губи, які зараз прокажуть «Рапсодію С., або Рапсодію про Систему»; увесь вірш прокажуть його губи, увесь, і виправлений, і в тому місці, де стоїть друга позначка, вимовлять: «Єдиний «Тайфун».

Чи «Боротьба», чи «Тайфун»... Хіба я з глузду з'їхав — кидатися в отаке безумство! З Системою жарту погані, коли вже вона тебе примітила і ти потрапив між її трибки — все, тобі кінець! Хіба я з глузду з'їхав — кидатися в отаке безумство! Так, я з глузду з'їхав! Цей дивний голос лунає в ньому несподівано, голос злітає, і з нього спадають кайдани. Я з глузду з'їхав, так, це безумство шістнадцятирічних, двадцятирічних!.. Я теж юний, хто заперечить, що я юний? Я юний у п'ятдесят один рік, у п'ятдесят один рік юний і безумний!.. І я повинен зараз навести свідчення відданості — інше свідчення відданості, яке для мене значно природніше, яке куди більше відповідає глибинній суті моєї душі, тому що одна є Боротьба, завжди і скрізь, одна є Боротьба за те, щоб ніколи не згасав у людській душі порив до свободи й прагнення того, щоб людство стало трохи людянішим.

— А зараз, дорогі телеглядачі, я, стисло змалювавши вам портрет нашого поета, надаю йому слово. Я вже сказав, що його вірш називається «Рапсодія С., або Рапсодія про Систему», і, як ви самі побачите чи, правильніше сказати, як ви самі почуете, основний пафос вірша виражений у рядку: «Єдина Система». Цей рядок повторюється багато разів, і навколо нього побудовано весь поетичний твір. Отже, перед мікрофоном наш поет!

Ось він і перед мікрофоном. На нього націлили камери, прожектори, він розгортає рукопис, дивиться в очі чоловічкові-гумці у контрольному вікні. «...Інше свідчення відданості, яке для мене значно природніше, яке куди більше відповідає глибинній суті моєї душі...» Він розправляє рукопис, що пом'явся, потім розриває його навпіл, розриває на чотири шматки, на вісім і каже:

Єдина Боротьба!..

І вдруге:

Єдина Боротьба!..

І втретє:

Єдина Боротьба!..

І поки ще ті не отямились і не встигли перервати трансляцію, вигукує вчетверте:

Єдина Боротьба!..